

Sompioseura 50 vuotta 7.8.2021

Muteniasta Hannele Köngäs

Olen tällainen vähämutenialainen. Isäni Väinö on kasvanut Korvasessa ja äitini on tuosta Alatalosta, Keski-Jussin nuorin tytär. Olen syntynyt Alatalossa marraskuussa 1952 40 asteen pakkasilla. Kätilö tuli Vuotsosta lupauksensa mukaisesti, koska liukkailla keleillä ei kannattanut lähteä Sodankylään asti. Vietin 50-luvun kesät ja vielä 60-luvun alussa pari kesää Muteniassa, suuressa serkkulassa. Olimme myös toisinaan jouluna ja pääsiäisenä täällä. Alatalo oli meille serkuille Papankoti, vanhimman serkun Ahdin antaman nimen mukaan. Liittyyppä 1. oppimani vieraskielinen sanakin Muteniaan ”herpa-herpan-herko-hertiin” Papankotiin. Nuoremmat serkut juonasivat meitä vanhempia ja meidän piti opetella hernekielellä sanomaan minne mennään seuraavaksi. Valitettavasti nuorimmat oppivat aika pian ymmärtämään hernekieltä.

Minkälainen Mutenia sitten oli 50-luvulla lapsen silmin? Ensimmäinen häilyvä muistoni on tuosta **Aunolasta**, joku soitti haitaria ja tanssittiin. Olin ehkä n. 3-vuotias ja luulen, että se on häivähdyks Sakari-enon (Keskitalo) ja Naimi-täidin (Pokuri) häistä. Aunolan vieressä asuivat **Järveläiset** Mari ja Jalo. Siellä en tainnut käydä koskaan, ilmeisesti heillä ei ollut kanssani ikäisiä lapsia. Kummun toisella puolella oli **Salmen koti** ja sen vieressä riihi, jossa oli pidetty vainajia ennen kirkolle viemistä. Riihi herätti meissä lapsissa kammatusta.

Tässä **Keskitalossa** kävin joskus isoäidin lähettämänä lainaamassa jotain. Arvokkaan oloinen Roope-setä istui keinutuolissa, niiasin ja kerroin asiani. Hilda-täti kurkisti keittiön oviverhon takaa ja sain lainaamani. **Tapiossa** en lapsuudessani käynyt koskaan. Ensimmäinen käynti oli vasta altaan tulon jälkeen 70-luvun puolivälissä. Lapsuudesta muistan miten Tapion lita seisoj portailta varjostaen kädellä kasvojaan. Hän odotti viiden tietämällä postiauton tuloa kirkolta. Tapion Pemma oli tiemestari, hän huolsi ja haravoi tietä, vahti, että lumiaidat pysyivät pystyssä. Joskus pääsiäisenä hypittiin tien varrella olevilta lumiaidoilta ja samalla silmäiltiin Tapion ovea, milloin ovi aukeaa ja Pemma lähtee tulemaan.

Pokuri oli tässä tien toisella puolella. Siellä oli serkkuja Sirkku, Asta ja Tuula (Mika syntyi vasta myöhemmin). Kesäisin joukkoa lisäsi Pirisen väki, jota Pokurissa aina kovasti odotettiin saapuvaksi. Pokurin ukki oli arvostusta herättävä, Mari-mummo lapsesta hieman pelottava.

Konstan, jota kutsuin toivolalaisten tapaan mummolaksi, pihan läpi kuljettiin Toivolaan. Leikkisä Konsta-ukki oli usein pihalla, hieman tuima mummo sisällä askareissa ja Elvi-täti ompelukoneen ääressä. **Toivolan** Marjatta-täti oli äitini vanhin sisko ja Toivolassa oli joukko serkkuja. Ahti ja Paavo vähän vanhempia, Outi ja Pirjo, Antti ja Matti (Anne syntyi Mutenia-aikojen jälkeen). Toivolan tyttöjen kanssa leikittiin harjuilla kotia. Vanhat tiilentekolaatikot toimivat pöytinä, rikkoutuneiden lautasten ja kahvikuppien palat astioina. Hiekkaharju oli lämmin, aurinko paistoi. Harjuilla oli joskus valmistettu tiiliä ja muottilaatikot olivat meille hyviä kalusteita. Muutaman kerran pääsin aamulla varhain Pirjon kanssa ajamaan kylän lehmiä Korvasen tien varteen. Lehmät palasivat sitten iltapäivällä itseksensä kotiveräjien taakse. Niitä veräjiä olikin sitten joka puolella ja ne piti aina sulkea.

Uunolassa kävin joskus oven suussa niiaamassa. Osmo ja Asko sekä Ritva ja Raija olivat hieman vanhempia, pikkuserkkuja, sillä heidän äitinsä Katri oli äidin serkku. Papankodin vieressä olevassa **Arvolassa** kävin joskus isoäidin lähettämällä asialla. Talo oli punainen hirsitalo. Arvolan Arvo-setä oli äidin serkku, Kristiina-tädillä oli pitkä palmikko ja talon pikkuserkut olivat minua vanhempia. Arvolan pihassa oli kylän lehmien

astutusteline. Kerran vakoilimme Pauluksen kanssa Papankodin saunan kulmalta salaperäistä toimitusta, kunnes pappa huomasi meidät ja ajoi sisälle.

Kylän uusimmassa talossa **Ollilassa** oli serkkuja Laura, Paulus, Roope, Anna-Kaarina, Kukka-Maaria (Eeva syntyi myöhemmin). Talossa oli ihmeellinen erikoisuus, kellarissa oleva kaivo. Viimeisimpiä muistoja liittyy Ollilaan. Me serkkutyöt olemme saunassa, kun Paulus yrittää tulla sisälle saunaan. Muodostamme ketjun, minä hännillä, ensimmäisen ote heltiää ja minä kaadun päin pömpelikuusta sillä seurauksella etten pystynyt istumaan pariin viikkoon. Paulus oli kylän Vaahteramäen Eemeli, jos jotain oli sattunut niin Paulusta haettiin.

Alatalo eli Papankoti oli keltainen talo. Alhaalla oli pirtti, jossa iso uuni piiseineen. Uunin kulman takaa mentiin kamariin, jossa isoäiti ja pappa nukkuivat kapeassa puusängyssään. Lapsen mieleen jää kummallisia asioita: sänkypeitto oli keltavalkoinen ja isoäidillä oli öisin musta kissannahka olkapäätä vasten. Toisessa päätä taloa oli sali, jota talvisin lämmitettiin vain vieraiden tullessa. Sali oli lukossa ja avainta pidettiin porstuan komeron naulassa. Joskus me serkkuset otimme sen salaa ja menimme leikkimään uunin ranssin päällä olleilla lasikuulilla, mikä tietenkin oli kiellettyä. Yläkerrassa oli talvilämmin Ollin huone ja yksi kesähuone. Alatalossa oli valtion puhelin ja kyläläiset kävivät soittamassa . Postiauto kirkolta tuli arkisin noin viiden aikaan ja väki kokoontui tien reunaan odottamaan postia ja tulijoita. Seuraavana aamuna varhain auto tuli takaisin Lokasta ja jatkoi kirkolle. Tapion Jussilla oli tapana tulla radion iltautusten aikaan kylään. Hän ja pappa juttelivat menneistä, usein sodasta ja partisaaneista, joita pelkäsin. Toinen pelon kohde oli Papankodin liiterissä halkokasan päällä istuva tonttu. Isoäiti saattoi antaa pilkkumin käteen ja käski hakea suolasiian makasiinin nelikosta. Tönkkösuolatut siiat tuijottivat nelikosta kelmeillä silmillään. Makasiinin lattiakin oli kovin liukas suolasta. Ehkäpä tästä johtuen en ole koskaan oppinut syömään sompiolaisten perusravintoa suolasiikaa. Jos isoäiti ei totellut sai tietää, että Jumala pudottaa kuuman kiven päälle kuten oli tehnyt Ellille. Ellin kivi oli harjuilla. Joskus me serkkuset mietimme, että kun ollaan isoja niin kyllä käännetään se kivi ja katsotaan onko sen Ellin luuranko siellä alla.

Muistoni ovat kultareunaisia: lämpimiä kesiä, uimaan opettelua rannassa, missä naiset pesivät pyykkiä ja missä sai pyörittää Toivolan pesurumpua . Se näyttäytyy heinäntekona, pääskysinä, lämpiminä rieskoina, kampanisuina, Sompiojärven kala- ja hillareissuina papan Jopo-nimisen perämoottorin kuljettamana mutkaisella joella, missä piti jännittää vastaantulijoita ja pelätä Juitsan kohdalla. Perämoottorista kyllä aina meni sokka ja piti sauvoa. Tiedän, että sain nauttia parhaista paloista kesäisin, ei ollut kylmää, ei pimeää, ei tilleylampun kanssa pelaamista. Muteniahan ei vedetty sähköä 50-luvulla, kuten moniin muihin pohjoisen kyliin. Ilmeisesti jo sodan loppuvaiheessa oli päätetty altaan rakentamisesta ja tänne ei haluttu turhaan investoida. Sompiolaisten annettiin jälleenrakentaa saksalaisten hävittämät kylät, rakentaa tulevaisuutta, vaikka ylemmällä taholla oli päätetty altaan tulosta. Tämä näyttäytyy minulle rakenteellisena väkivaltaana.

Sompion kulttuurihistoriallinen merkitys aukesi minulle kansatieteen opintojen yhteydessä 1970-luvulla. Tietenkin Paulaharjun Sompio oli tuttu olihan hän asunut Alatalossa keruumatkoillaan ja olin kuullut hänestä tarinoita pienestä pitäen. Silmäni avautuivat, kun professori Vuorela näytti kansatieteellisiä filmejä, joissa vilisee tuttuja ja sukulaisia ja puhui hävinneestä sompiolaisesta vuodenkiertoon perustuvasta elämäntavasta .

Muteniassa on asuttu jo 4000-6000 vuotta sitten kivikaudella. Viimeisin asuinpaikka on löydetty 2000-luvun alussa Toivolan ja entisen jokiuoman väliseltä alueelta. Kvartsi-iskosten lisäksi on löytynyt huolellisesti liuskeesta valmistettu kourutaltta. Moni teistä varmaan oli kuulemassa arkeologi Carpelanin esitelmää

Vuotson majalla muutama vuosi sitten, missä hän valotti Juikentän merkitystä ja kertoi esinelöydöistä. Juikenttä oli nykyäänin sanottuna kansainvälinen kauppapaikka.

Ennen nelostietä tästä ohitse on mennyt valtavyö Inariin, Utsjoelle ja Norjan rannikolle. Tuota Ruijan tietä matkasivat papit, virkamiehet ja kartoittajat jättäen jälkeensä muistiinpanoja ja kommentteja Muteniastakin. Milloin kerrotaan tulokkaiden, porosaamelaisten leirytyksestä kyläkentälle (G.A. Andersson 1904. Tietoja Sodankylän ja Kittilän pitäjien aikaisemmista ja myöhemmistä vaiheista). Milloin siitä kuinka ystävällisiä Mutenian isännät Hans Johan Ara ja Johan Keskitalo olivat ja miten kartoittajaryhmä oli rakennuttanut veneen Muteniassa (J.E. Rosberg 1891. Nordöstra Sodankylä, Geografiska Föreningens Tidskrift, Tredje Årgången). Vanhoihin 1600-luvun karttoihin on merkitty Somby, mikä nykyään löytyy saamelaisena sukunimenä Norjasta. Wallenbergin 1804 kartan Muttaniassa on jo kolme mustaa pistettä, taloa. Vanha metsäsaamelainen ja etelän tulokkaiden elämäntapa ja veri oli jo alkanut sekoittua. Lapin Maakuntamuseon tutkija Hannu Kotivuori olettaa, että metsäsaamelaisten asuinkenttä täällä Muteniassa olisi ollut Tapion pihapiiristä jokeen viettävällä rinteellä, missä hän vuoden 2003 tarkastusraportin mukaan haluaisi tehdä jatkokaivauksia.

Miten näen sompiolaisuuden asuttuani Sompioseuran iän ajan Turussa ? Sompiolaisuus on henkistä ja fyysistä sitkeyttä muutosten alla. Se on luovuutta ja kykyä löytää uusia ratkaisuja selviytymiseen. Se on uteliaisuutta elämää, ilmiöitä ja toisia ihmisiä kohtaan. Se on luonnon merkityksen ja luonnosta saatavien tuotteiden arvostamista. Metsästystä, kalastusta, poronhoitoa, hillakuumetta ja hillastukseen liittyvää salaperäisyyttä .

Mieleen on painunut sanoja, joita en tiennyt siellä olevankaan. Katsoin keväällä keittiön ikkunasta pihalle, näin mieheni takapihalla veistämässä ja sovittamassa uutta vartta lapioon. Mieleeni tuli, että Teuvo on nyt ranthella. Mutta jos sanotaan ranthella, niin mikä on se paikka, sanan perusmuoto, onko se ranne ?

Onnea Sompioseuralle ja kaikkea hyvää sompiolaisille !